

Fekete Sára
Római Jogi Tanszék
Témavezető: Hamza Gábor

Kereskedelmi jogi intézmények a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvében

1. Bevezetés

Az olasz magánjog fejlődése szempontjából kiemelkedő szerepet játszott a francia *Code civil* recepciója a XIX. század elején¹. A francia *Code civil*, amelyet 1804-ben iktattak törvénybe Franciaországban, a napóleoni hódítások következtében I. Napóleon "ajándékként" Itáliában is *ratione imperii* bevezetésre került, majd 1805. június 05-én a *Terzo statuto costituzionale*² megerősítette. A francia magánjogi szabályozás bevezetése elsősorban politikai célok megvalósításának eszköze volt: I. Napóleon kifejezett törekvése volt, hogy a jogalkotás révén egységesítse a különálló itáliai államokat és ennek következtében elősegítse az itáliai nép társadalmi, gazdasági megújulását.³

A francia polgári törvénykönyv recepciója a XIX. században indította el ténylegesen azt a folyamatot Itáliában, amely végül 1865-ben az első egységes *Codice civile* és *Codice di commercio* megszületéséhez vezetett. A francia *Code civil* ugyanis nehezen alkalmazhatónak bizonyult az itáliai társadalmi-politikai körülmények között: a francia törvénykönyv több jogintézménye, így különösen a családjogon belül a házasság és a válás intézménye keltett erős ellenállást az erősen katolikus beállítottságú Itáliában⁴.

A napóleoni korszak végével a francia *Code civil* hatályát veszítette a Bécsi Kongresszust (1814-1815) követően létrejött egyes itáliai királyságokban és hercegségekben, Lucca Hercegsége kivételével, ahol a

¹ PETRUCCI 2000

² Az 1805. június 05-i *Terzo statuto costituzionale* (Harmadik alkotmányos statútum) a *Code civil* bevezetésén kívül Napóleon, mint a franciák császára és Olaszország királya az Alkotmányról, valamint az állami szervezetrendszer működéséről határozott. Fejezetei: I. cím: A Korona tulajdona (*Dei beni della Corona*), II. cím: A Király helyetteséről (*Del Vice-Re*), III. cím: A Kollégiumokról (*Dei Collegi*), IV. cím: Az Államtanácsról (*Del Consiglio di Stato*), V. cím: A törvényhozói karról (*Del Corpo legislativo*), VI. cím: A bírói rendről (*Dell'Ordine giudiziario*), VII. cím: A kegyelmezési jogról (*Del diritto di far grazia*), VIII. cím: A Vaskorona Rendről (*Dell'ordine della Corona di ferro*). (Forrás: www.lombardiabeniculturali.it/leggi/schede/300331/)

³ PETRUCCI 2000

⁴ SCHIAVO 2011

francia magánjog a személyi és családjog egyes részein kívül történelmi okokból, „ideiglenesen” hatályban maradt az 1865-ös *Codice civile* megalkotásáig.⁵ Az újonnan létrejött itáliai államok többsége francia mintára fenntartotta a francia *Code civil* struktúráját, s elválasztotta a polgári jogi rendelkezéseket a kereskedelmi jogi intézményektől.⁶ E gyakorlat alól kivételt képezett Párma, Piacenza és Guastalla Hercegség törvénykönyve⁷, amely egyetlen kódexben foglalta össze a magánjogi és a kereskedelmi jogi intézmények szabályozását.

A jelen dolgozat célja a Párma, Piacenza és Guastalla Hercegség polgári jogi törvénykönyvébe ágyazott kereskedelmi jogi intézmények szabályozásának bemutatása, amely – mint a jelenleg hatályos, 1942-es *Codice civile* előfutáraként – jelentősen befolyásolta az olasz kereskedelmi jogi kodifikáció irányát

2. A Párma, Piacenza és Guastalla Hercegség magánjogi kodifikációjának történeti áttekintése

2.1. A Párma és Piacenza Hercegség megalapítása

Párma és Piacenza Hercegségét 1545-ben alapította III. Pál pápa saját fia, Pier Luigi Farnese⁸ javára Párma és Piacenza városok elválasztásával a Pápai Állam (*Stato della Chiesa*) területétől. A Hercegség több mint három századon keresztül állt fenn, kezdetben a Farnese család, majd 1731-től kezdődően a Bourbon-ház (V. Fülöp spanyol király, és fia I. Ferdinánd, majd unokája, I. Lajos) fennhatósága alatt. A Bourbonok uralmát a Hercegség élén két alkalommal váltotta fel a Habsburgok uralkodása (1768-1801, valamint 1814-1847 között), valamint megszakította a Hercegség Franciaországhoz (*Premier Empire*) történő csatolása is I. Napóleon császársága alatt, 1801 és 1814 között. 1859-ben a Hercegséget a Közép Itália Egyesült Megyéihez (*Province Unite del Centro Italia*) csatolták, majd 1860-ban népszavazás következtében a Szárd Királyság része lett.

⁵ PETRUCCI 2000

⁶ Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a *Restaurazione* idején a Lombard és Venetói Királyságban, a Toszkán Nagyhercegségben, Modena és Reggio Emilia Hercegségben, valamint a Pápai Államban különleges magánjogi szabályozás volt érvényben.

⁸ Pier Luigi Farnese intézkedéseinek köszönhetően Párma és Piacenza Hercegségének területén több orvosi, jogi iskola, valamint latin és ógörög irodalom szakos iskola nyílt meg, a kereskedelem fellendítése érdekében a Hercegség területén új utakat építettek. Farnese herceg elrendelte továbbá a közigazgatási rendszer reformját a milánói modell mintájára, valamint az igazságszolgáltatás reformját is: a jogok védelme érdekében előírta, hogy a bírák indokolják ítéleteiket.

Guastalla Hercegsége az olasz egység előtt fennállt ősi itáliai állam volt, amely eredetileg a Párma és Piacenza Hercegségétől különálló megye volt. Északon, a Po folyó mentén a Mantovai Hercegséggel, míg keleten, délen és nyugaton a Modena és Reggio Hercegségével volt határos, Párma Hercegségétől csupán néhány mérföld választotta el. Guastalla Hercegsége kezdetben csupán Guastalla városából állt, majd később kiterjesztették Dosolo, Luzzara és Reggiolo területeire.

A két Hercegséget az 1814. április 11-én kötött Fontainebleau-i Egyezmény a Bécsi Kongresszus megerősítésével olvasztotta össze Párma, Piacenza és Guastalla Hercegségévé, s az új állam az Osztrák Császárság védelme alá került. I. Napóleon lemondását követően második felesége, Mária Lujza osztrák főhercegnő, német-római császári hercegnő, magyar és cseh királyi hercegnő, II. Ferenc német-római császár leánya, József nádor unokahúga vált a Hercegség uralkodó hercegnőjévé (olaszul *Maria Luigia d'Asburgo-Lorena, Duchessa di Parma, Piacenza, e Guastalla*).

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve megalkotását megelőzően a Hercegség területén több hercegi intézkedés (rendelet, *edictum*, *motu proprio*⁹, nyilatkozat és *rescriptum*), valamint törvény volt hatályban, amelyet tovább gyengítettek a helyi statútumok és szokásjogok. A nagyszámú és egymásnak sok esetben ellentmondó jogszabályok miatt a Hercegség területén sem a Farnesék, sem a Bourbonok uralkodása alatt nem alakult ki egységes magánjogi joganyag.

2.2. Mária Lujza osztrák főhercegnő és az olasz polgári jogi kodifikáció

Mária Lujza hercegnő uralkodásának kezdetétől, azaz 1817-től felvilágosult uralkodóként irányította a Párma, Piacenza és Guastalla Hercegséget. Kormányzósága alatt, 1820-ban hirdették ki a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvét (*Codice Civile per gli Stati Parmensi*), ami kiemelt jelentőséggel bírt az olasz jogfejlődés szempontjából.

A Hercegség polgári jogi kodifikációjának megkezdésében nagy szerepet játszott Mária Lujza hercegnő édesapja, II. Ferenc német-római császár, akire Mária Lujza hercegnő a fennhatósága alá tartozó Hercegség legfelsőbb igazgatását bízta. II. Ferenc császár 1814 augusztusában rendelte el a Hercegség magánjogi kodifikációjának megkezdését, s ennek érdekében felállította az első Kodifikációs Bizottságot, amely – Giuseppe

⁹ *Motu proprio* (latin saját kezdeményezésből): a pápa saját kezdeményezésére - nem valakinek a kérényye alapján - kiadott törvény vagy közigazgatási intézkedés.

Pelleri vezetésével – öt páрмаi jogtudósból állt. Az első Kodifikációs Bizottság alig két éven belül terjesztette fel az által megszerkesztett polgári törvénykönyv tervezetét (*Progetto di Codice civile per gli Stati di Parma, Piacenza e Guastalla*) a Hercegség „miniszterelnökéhez”, Filippo Magawly-Ceratihoz. A Tervezet indokolása hangsúlyozta, hogy a Tervezet legfőbb forrását a római jog, a „tökéletes *ius comune*”¹⁰ alkotta, s a Tervezet szövege csak azért támaszkodott helyenként a francia *Code civile*-re, mert az ugyancsak a római jog intézményeit alkalmazta, így a rendelkezések azonos formában és sorrendben történő átvétele nem szorult további kiegészítésre vagy magyarázatra. Azokban az esetekben, amikor a kodifikátorok a római jogi intézményeket azok elavultsága vagy a monarchikus államformával össze nem egyeztethető természete miatt nem tudták figyelembe venni, a hiányzó rendelkezéseket a helyi szokások rögzítésével pótolták.

Tekintettel arra, hogy első Kodifikációs Bizottság által előkészített Tervezet nagy érdeklődést váltott ki a Hercegséggel szomszédos államokban, II. Ferenc császár a Tervezet véleményezésére három milánói jogtudósból álló bizottságot nevezett ki: e bizottság tagjai Francesco Patroni, a milánói Fellebbviteli Bíróság elnöke, Rocco Marliani ügyvéd és volt bíró, valamint Luigi Valdrighi¹¹ voltak.

Mária Lujza hercegnő 1819. augusztus 23-án hozott rendeletével egy második Kodifikációs Bizottságot állított fel, amelynek feladata a Tervezet és a milánói jogtudósok által ahhoz fűzött javaslatok felülvizsgálata, valamint egy új kódex tervezet létrehozása volt.¹² Mária Lujza hercegnő a második Kodifikációs Bizottság tervezetét végül 1820. január 4-én fogadta el, és a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvét még ugyanabban az évben, 1820. április 10-én kihirdették. A Törvénykönyv rendelkezései, az átmeneti rendelkezésekkel együtt, 1820. július 1-jén léptek hatályba Párma, Piacenza és Guastalla Hercegség területén.

¹⁰ „Il nuovo Codice di Leggi civili [...] che ora abbiamo l'onore di presentarvi, è tratto per massima parte dai libri del *Gius Romano*, che per la sua perfezione si meritò di essere appellato *Comune* [...]. E siccome come per ciò stesso non poche disposizioni del Codice della Francia sino a qui vigente in questi Ducati sono appunto da colà derivate, ci è sembrato dicevol cosa il ritenerle com'erano poste, e nell'ordine, in cui *ivi* trovansi collocate, ogni qual volta la sposizione, e l'ordine erano si acconci da nulla potervi aggiungere per maggior legamento, o nitidezza.” *Progetto di Codice civile per gli Stati di Parma, Piacenza e Guastalla*, Parma, 1816, VII-IX.

¹¹ Luigi Valdrighi a jogász Bartolomeo Valdrighi fia volt, aki az 1771. évi *Codice estense* kodifikátora volt, s akinek a nevéhez fűződik az 1772. évi egyetemi reform. Később Luigi Valdrighi az 1851. évi *Codice estense* kidolgozásánál vállalt jelentős szerepet. TAVILLA, 167. o.

¹² Megjegyezzük, hogy a polgári kodifikáció előkészítésével egyidejűleg Mária Lujza hercegnő 1819. szeptember 16-án hozott rendeletével elrendelte a polgári eljárásjogi törvénykönyv előkészítését is, amelynek gyümölcse a szintén 1820-ban kihirdetett Polgári Eljárásjogi Törvénykönyv (*Codice di Procedura Civile per gli Stati di Parma, Piacenza e Guastalla*) volt.

3. A Pármai Államok Polgári Törvénykönyvéről általában

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve, hasonlóan I. Napóleon *Code civiljéhez*, három könyvből állt (I. Könyv: A személyekről – *Delle persone*; II. Könyv: A dolgokról és a tulajdonról – *Dei beni, e del dominio*; III. Könyv: A tulajdonszerzési módokról és a kötelekekről – *De' modi di acquistare il dominio, e delle obbligazioni*), a francia kódextől eltérően azonban összesen 2.376 cikket tartalmazott.¹³

A *Code Napoleonhoz* hasonlóan a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve is – mintegy általános részként – a kódex kihirdetésének szabályaival kezdődött: az első cikk előírta, hogy a Törvénykönyvet Párma, Piacenza, Guastalla és Borgotaro városok főterén ugyanazon a napon, nyilvánosan kellett felolvasni a nép részére. A Törvénykönyv kihirdetése pillanatától kötelezően alkalmazandó volt e négy városban, míg a Hercegség más településén e kihirdetést követő három napon túl bírt kötelező erővel. A Törvénykönyv nem rendelkezett visszaható hatállyal, rendelkezéseit a Hercegség területén csak a jövőre nézve rendelte alkalmazni. A Törvénykönyvet, ha a bevezető rendelkezéseknek megfelelően kihirdették, csak egy hasonló módon kihirdetett törvénnyel lehetett hatályon kívül helyezni. A bevezető rész további érdekessége, hogy nemzetközi magánjogi elemeket is tartalmazott: a Törvénykönyv előírta a rendelkezéseinek való megfelelést abban az esetben is, ha a Hercegség alattvalói által külföldön elkövetett cselekményeit, illetve a külföldön szerzett jogokat és vállalt kötelezettségeket a Hercegség területén kívánták érvényesíteni. A Törvénykönyv rendelkezéseit alkalmazni kellett továbbá a külföldi tulajdonban álló ingatlanokra is.

Eltérően a *Code civiltől* a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve nem tartalmazott olyan kikötéseket, amelyek előírták volna a bírák felelősségre vonását az igazságszolgáltatás megtagadása miatt, ha a törvény rendelkezéseinek hiányosságára, homályosságára hivatkozással nem hoztak ítéletet, illetve amelyek megtiltották volna a bírák részére a generálklauzulák (*dispositions générales*) alapján történő ítélezést. A Törvénykönyv nem tartalmazott utalást arra sem, hogy rendelkezéseit a közrend (franciául: *ordre public*, olaszul: *ordine pubblico*), illetve a jó erkölcsök (franciául: *bonnes mœurs*, olaszul: *moralità*) védelme

¹³ A Pármai Államok Polgári Törvénykönyvének érdekessége, hogy a francia *Code civilhez*, valamint az azt többé-kevésbé hűen követő, más itáliai hercegségben és királyságban megalkotott polgári törvénykönyvekhez képest a Törvénykönyv a II. Könyvben, a dologi jogokkal együtt szabályozza az örökhaszonbérletet (*enfiteusi*), míg az eredeti tulajdonszerzési módokat (*modi di acquisto della proprietà a titolo originario*) a III. Könyvben tárgyalja. A kötetmi jogi rendelkezéseket illetően megjegyezzük, hogy a francia *Code civil* III. Könyve igen kevés módosítással került áttemelésre a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvébe tekintettel arra, hogy maga a *Code civil* e szerkezeti egysége is szinte teljes mértékben a római jog elveit recipiálta. PETRUCCI 2000

érdekében hatályon kívül lehetett volna helyezni.

4. Kereskedelmi jogi intézmények a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvében

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyvének egyedi jellegét biztosító kereskedelmi jogi intézmények a Törvénykönyv III. Könyvének (A tulajdonszerzési módokról és a kötelekről – *De' modi di acquistare il dominio, e delle obbligazioni*) harmadik részében (A szerződésekről – *Dei contratti*) a visszterhes szerződésekre vonatkozó rendelkezések (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) között voltak találhatóak. A Törvénykönyv a kereskedelmi jogi intézményeket objektív szempontból közelítette meg, így a Törvénykönyv tárgyává az egyes kereskedelmi ügyleteket tette.¹⁴

A jelen dolgozatban kizárólag azokat a jogintézményeket kívánjuk bemutatni, amelyek a modern értelemben vett kereskedelmi jogi intézmények körébe tartoznak; nem térünk ki tehát sem a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvének általános kötelmi jogi rendelkezéseire, sem azokra a szerződésekre, amelyek a polgári és a kereskedelmi életviszonyokban egyaránt megtalálhatók (így pl. az adásvételi szerződés és a bérleti szerződés), sem pedig a mezőgazdasági jellegű szerződésekre (mint pl. az olasz törvénykönyv által ismert *mezzadria* (vagy *colonia parziaria*) és a *soccio*).

4.1. Az engedményezés¹⁵

Az engedményezést – hasonlóan a mai kereskedelmi viszonyokban is használatos intézményhez, ami ma az igen népszerű *factoring* ügyletek alapját is képezi – a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve is szabályozta, mint a visszterhes szerződések egyik fajtáját. A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve lehetővé tette ugyanis minden követelés, jog vagy értékpapír (illetve az azokhoz kapcsolódó biztosítékok¹⁶) adásvétel vagy más jogcím útján történő átruházását harmadik személy részére,

¹⁴ A kereskedelmi jog objektív szempontú megközelítésével szemben áll az ún. szubjektív kereskedelmi jog, amelynek középpontjában a kereskedői rétegre, azaz a kereskedelmi tevékenységet folytató személyekre irányadó rendelkezések állnak. A modern kereskedelmi jog alapjául szolgáló *ius mercatorum* a XII. században élénk gazdasági életet élő észak-itáliai kereskedővárosokban alakult ki, elsősorban mint a távolsági, tengeri kereskedelmet lebonyolító nagykereskedői réteg különjoga. FÖLDI 1997 13-18. o.

¹⁵ Az engedményezésre vonatkozó rendelkezéseket a Törvénykönyv III. könyvének (*Libro III – Dei modi di acquistare...*), III. részében (*Parte III – Dei contratti*) az V. cím (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) III. fejezete (*Capo III – Della cessione de' crediti, ed altri diritti*) tartalmazza.

¹⁶ CC art. 1507

amennyiben a felek megegyeztek az átruházásra kerülő követelésben vagy jogban, valamint ennek ellenértékében; az engedményezés az engedményezés tárgyának fizikai birtokba vétele nélkül érvényesen jött létre.

A követelés vagy jog birtokának átadásához szükséges volt annak az okiratnak az átadása, amely az átruházott követelés vagy jog létezését bizonyítja.¹⁷ Az engedményezési szerződés érvényességi kelléke volt annak közokiratba vagy magánokiratba foglalása.¹⁸

Összhangban a római jog által is rögzített elvekkel¹⁹, a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve előírta, hogy az engedményezés megtörténtéről az adóst tájékoztatni kell. A tájékoztatást követően az engedményező harmadik személlyel szemben már nem követelhetette a követelés teljesítését, az engedményes pedig ugyanazon jogokat érvényesíthette az adóssal szemben, amelyek az engedményezőt megillették. Az adós a tájékoztatás megtörténtéig jogszerűen teljesíthetett az engedményezőnek.²⁰

Az engedményezőnek szavatolnia kellett, hogy az engedményezés tárgyát képező követelés vagy jog létezik, továbbá hogy az adós fizetőképese, kivéve, ha az engedményezési szerződésben e szavatossági kötelezettséget kifejezetten visszautasította. A szavatossági jogok megszegése esetén az engedményező köteles volt kártérítésként megfizetni az engedményes részére az általa behajtani nem tudott jog, illetve a követelés értékét.

A Törvénykönyv az általános rendelkezéseken túlmenően az engedményezés két speciális típusát (örökség engedményezése, peres eljárás tárgyát képező követelés engedményezése) szabályozta részletesen.

4.2. Kereskedelmi utalványok és váltók

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve két, a magyar kereskedelmi jogban váltóként szabályozott intézményhez hasonló kereskedelmi jogi intézményt ismert: a kereskedelmi utalványt (*lettera di cambio*) és a tulajdonképpeni váltót (*biglietto a ordine*, vagy *biglietto all'ordine*). A kereskedelmi utalványt és a váltót a Pármai Államok Polgári

¹⁷ CC art. 1503

¹⁸ CC art. 1504

¹⁹ FÖLDI-HAMZA 458. o.

²⁰ CC artt. 1505-1506

Törvénykönyve külön fejezetekben szabályozta²¹.

Az alábbiakban összefoglaljuk a kereskedelmi utalványokra és a váltókra vonatkozó rendelkezéseket úgy, ahogy azokat a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve is tartalmazta.

a) Kereskedelmi utalványok

Kereskedelmi utalványnak (*lettera di cambio*) minősült azon értékpapír, amelyet egy kereskedő bocsátott ki, s amelyben egy másik kereskedőt arra utasított, hogy egy harmadik személynek fizesse meg a kereskedelmi utalványon feltüntetett összeget.²² Kereskedőnek minősültek a Törvénykönyv értelmében mindazon személyek, akik üzletszerűen végeztek kereskedelmi tevékenységet, s kereskedői minőségüket bejelentették annál a bíróságnál, amelynek területén tevékenységüket végezni kívánták.

Bár első látásra a kereskedelmi utalvány rokonságot mutat a váltó intézményével, lényeges különbség, hogy kereskedelmi utalványt más városban (faluban) kellett kiállítani, mint ahol érvényesíteni kívánták; kereskedelmi utalványt kizárólag olyan városban, illetve faluban lehetett kiállítani, illetve érvényesíteni, amelyeknek vásártartási joga volt, vagy ahol a Hercegség által jóváhagyott piacok működtek.²³ A kereskedelmi utalványnak tartalmaznia kellett a kibocsátás helyét és napját, a fizetendő összeget, a kereskedelmi utalványt kibocsátó (*traente*), a fizetésre kötelezett (*trattario*) és a jogosult (*rimettente*) teljes nevét, a lejárat napját és helyét, kereskedelmi utalvány megszerzésének jogcímét²⁴, valamint annak megjelölését, hogy a kereskedelmi utalvány eredeti, vagy másolati példány-e²⁵. Mindazokat a kereskedelmi utalványokat, amelyek

²¹ A kereskedelmi utalványokra vonatkozó rendelkezéseket a Törvénykönyv III. könyvének (*Libro III – Dei modi di acquistare...*), III. részében (*Parte III – Dei contratti*) az V. cím (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) V. fejezete (*Capo V – Delle lettere di cambio*), míg a váltókra vonatkozó szabályokat az V. cím VI. fejezete (*Capo VI – Del biglietto a ordine, o sia vaglia, o pagherò all'ordine*) tartalmazta.

²² A nem kereskedők által kiállított kereskedelmi utalványok egyszerű kötelmi követeléseknek minősültek, melyekre a pénzkölcsönre (*impiego del danaro*) vonatkozó általános rendelkezések voltak irányadók.

²³ A kereskedelmi utalvány célja az alapjául szolgáló „pénz kereskedelem” (latinul: *pecunia traiecitia, fenus nauticum*) során a helységek különböző pénzügyi helyzetének, a szükségletek területi elosztásának, valamint a készpénz szállításával járó kockázatok egyensúlyozása volt. (BOCCARDO, 402., 409.o.)

²⁴ A kereskedelmi utalvány megszerzési jogcímének feltüntetési kötelezettségét az általános kötelmi jogi szabályokból lehet levezetni, amely szerint minden kötelemnek *causaval* kell rendelkeznie. Az olasz kereskedelmi jogban általánosan elfogadott jogcímek a kereskedelmi utalvány értékének megszerzése pénz, áru ellenében vagy más módon, így például az ellenérték hitelszámlán (*conto*) való feljegyzése. (BOCCARDO, 405. o.) A *valuta avuta* (kb. „átvett ellenérték”) kifejezés feltüntetése a kereskedelmi utalványon azt jelentette, hogy az ellenérték készpénzben megfizetésre került, míg a *valuta intesa* (kb. „megállapodott ellenérték”) kifejezés azt jelentette, hogy a kereskedelmi utalvány ellenértékét hitelszámlára jegyezték fel.

²⁵ A kereskedelmi élethelyzetek rugalmasságához igazodva a Törvénykönyv lehetővé tette, hogy kereskedelmi utalványokat több, azonos tartalmú példányban bocsássonak ki. Ez esetben a kereskedelmi utalványon fel kellett tüntetni, hogy az adott kereskedelmi utalvány hányadik másolat. A fizetésre kötelezett a kereskedelmi utalvány

nem tartalmazták kellő pontossággal az érvényességi kellékeket, a Törvénykönyv csupán fizetési ígéretnek minősítette, s nem fűzött hozzájuk a kereskedelmi utalvány érvényesítéskori azonnali fizetési kötelezettséget, kivéve, ha a hiányzó adatokat a kereskedelmi utalvány bemutatásakor megfelelően igazolták.²⁶

A kereskedelmi utalványok tulajdonjogának átruházása forgatmány útján (*per mezzo di girata*) történt abban az esetben is, ha a kereskedelmi utalványon a jogosult vezetéknevét nem követte az *o al lui ordine* („vagy az ő utasítása alapján”) formula. A forgatmány – a kereskedelmi utalványhoz hasonlóan – tartalmazta a kibocsátás napján, az átruházás jogcímét, valamint az átruházó és a szerző fél nevét.²⁷

A kereskedelmi utalvány kibocsátásakor a kibocsátó köteles volt a fizetésre kötelezettet írásban értesíteni; az értesítés elmulasztása esetén a *trattario* nem volt köteles a kereskedelmi utalványt befogadni.²⁸ A kereskedelmi utalvány elfogadása ugyanis feltétel nélküli fizetési kötelezettséget vont maga után, amely alól a fizetésre kötelezett még akkor sem szabadulhatott, ha a kereskedelmi utalványt kibocsátó fizetésképtelenné vált, s erről ő az elfogadásakor önhibáján kívül nem bírt tudomással.²⁹ A kereskedelmi utalvány érvényesítése az azt kibocsátó utasítására is történhetett.³⁰

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve az alábbi kereskedelmi utalvány típusokat ismerte:

- i) látra szóló kereskedelmi utalvány (*lettera di cambio tratta a vista*) – a kereskedelmi utalványban szereplő összeget a kötelezett a bemutatásakor, de legkésőbb a kereskedelmi utalvány elfogadásától számított huszonnégy órán belül volt köteles megfizetni a jogosult részére;
- ii) adott napra, hónapra, vagy szokás szerint látra szóló kereskedelmi utalvány (*lettera di cambio tratta ad uno o più giorni, mesi od usi di vista*) – a kereskedelmi utalvány annak elfogadásától számított napon vagy hónapban, illetve a helyben kialakult szokás (*uso*)³¹ szerint járt le³²;

másolati példánya alapján is érvényesen teljesíthetett, amennyiben a kereskedelmi utalványon rögzítették, hogy a teljesítéssel a többi forgalomban lévő példány hatályát veszítette (CC art. 1562).

²⁶ CC art. 1526

²⁷ CC artt. 1528, 1529

²⁸ CC artt. 1536, 1537

²⁹ CC art 1540

³⁰ CC art. 1515

³¹ A Törvénykönyv 1554 cikke megállapítja, hogy a helyben kialakult szokás szerint a kereskedelmi utalvány lejáratát a kereskedelmi utalvány kibocsátásának időpontját követő naptól számított harminc nap.

³² Abban az esetben, ha a kereskedelmi utalvány lejáratát munkaszüneti napra esett, a kereskedelmi utalvány

- iii) adott napra, hónapra, vagy szokás szerint bemutatásra szóló kereskedelmi utalvány (*lettera di cambio tratta ad uno o più giorni, mesi od usi*) – a kereskedelmi utalványban szereplő összeg megfizetésének a kereskedelmi utalványban meghatározott napon, hónapban vagy a helyben kialakult szokások szerint kell megtörténnie;
- iv) vásárra szóló kereskedelmi utalvány (*lettera di cambio tratta in fiera*) – a kereskedelmi utalvány lejáratát a kereskedelmi utalványban megjelölt vásár utolsó napja, illetve a vásár napja, ha a vásár egynapos.

A Törvénykönyv szabályozásának érdekessége volt, hogy amennyiben Párma, Piacenza és Guastalla Hercegségének területén Európa más országában, vagy Európához tartozó szigeten kibocsátott akár látra szóló, akár bemutatásra szóló kereskedelmi utalványt kívánnak érvényesíteni, a kereskedelmi utalvány birtokában lévő személy köteles a kereskedelmi utalvány elfogadását, illetve kifizetését a kibocsátás napjától számított hat hónapon belül követelni. E határidőt követően elenyészik ugyanis a forgatmányon szereplő személyek, illetve a kereskedelmi utalványt kibocsátó személy ellen gyakorolható visszkereset igénye. Egyes, Európához tartozó szigetek esetén e határidő tizenkét hónapra emelkedett háború idején.³³

b) Váltók (idegen váltó, saját váltó)

Váltónak minősült az az értékpapír, amelyet aláírva a kereskedő arra kötelezte magát egy másik kereskedő javára, hogy a váltóban feltüntetett összeget a váltó kiállításának helyén megfizeti. Lényeges különbség tehát a váltó és a kereskedelmi utalvány között, hogy a váltó a kiállításának helyén is érvényesíthető, míg a kereskedelmi utalvány kizárólag ettől eltérő városban érvényesíthető.

A váltó érvényességi kellékei – hasonlóan a kereskedelmi utalványéhoz – a következők voltak: a kiállítás dátuma, a fizetendő összeg, a jogosult teljes neve, az esedékesség napja, valamint a váltó megszerzésének jogcíme és ellenértéke. Mindazokat a váltók, amelyek nem tartalmazták kellő pontossággal az érvényességi kellékeket, a Törvénykönyv értelmében csupán fizetési ígéretnek minősültek, s nem eredményeztek azonnali fizetési kötelezettséget, kivéve, ha a hiányzó adatokat a váltó bemutatásakor megfelelően igazolták.³⁴

érvényesítése minden esetben a lejárat napot megelőző munkanapig volt lehetséges (CC art. 1556).

³³ CC art. 1576

³⁴ CC art. 1526

A Törvénykönyv 1606. cikke a váltókra azok lejáratára, forgatmányára, az egyetemleges felelősség, a váltókezesség, a váltó megfizetése, a megtérítési igény és az óvás, a váltóbirtokos jogai és kötelezettségei, a visszaváltás, valamint az elévülés tekintetében a kereskedelmi utalványokra vonatkozó szabályokat rendelte alkalmazni.

4.3. A pénzkölcsön³⁵

Bár a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve nem nevesítette külön a mai kereskedelmi jogban ismert bank- és hitelviszonyokat, lehetővé tette a pénzkölcsön nyújtását harmadik személynek kikötött kamattal.³⁶ A kikötött kamattal nem haladhatta meg az akkor hatályos törvények által meghatározott maximumot.

A Törvénykönyv a pénzkölcsön két típusát ismerte³⁷:

- i) ideiglenes pénzkölcsön (*rendita temporaria*) – az adós a pénzkölcsön összegét a kikötött rendelkezésre tartási időt követően köteles visszafizetni;
- ii) örökös pénzkölcsön (*rendita perpetua*) – a hitelező arra kötelezte magát, hogy a kölcsön összegét nem követeli vissza az adóstól.

Mind az ideiglenes, mind az örökös pénzkölcsön esetén a kölcsön összege visszajárt a hitelezőnek, ha³⁸

- i) az adós a kölcsön szerződésben ígért biztosítékot nem bocsátotta a hitelező rendelkezésére;
- ii) az adós által nyújtott biztosítékok megszűntek, és az adós a megszűnt biztosítékokat nem helyettesítette;
- iii) az adós fizetése képtelenné vált.

Ideiglenes pénzkölcsön esetén a kölcsön lejáratának napján az adós a szerződésben meghatározott pénzüsszeget köteles megfizetni a hitelező részére ugyanolyan pénznemben, mint amiben a pénzkölcsönt részére folyósították. Ez alól kivételt jelentett az arany- vagy ezüstpénzben nyújtott pénzkölcsön, amely esetén a Törvénykönyv lehetővé tette az arany- vagy ezüstpénz értékével megegyező összeg visszafizetését, ha ugyanolyan pénzürmék nem voltak fellelhetők, vagy

³⁵ A pénzkölcsönre vonatkozó rendelkezéseket a Törvénykönyv III. könyvének (*Libro III – Dei modi di acquistare...*), III. részében (*Parte III – Dei contratti*) az V. cím (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) VII. fejezete (*Capo VII – Dell'impiego del danaro*) tartalmazta.

³⁶ CC art. 1608

³⁷ CC art. 1614

³⁸ CC art. 1616

azokat a forgalomból kivonták³⁹.

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve pénzkölcsön nyújtását nemcsak kereskedők, hanem minden cselekvőképes személy részére lehetővé tette. A kereskedőkre azonban egyes rendelkezések eltérő szabályokat állapítottak meg, így különösen az ingó fedezettel rendelkező pénzkölcsön (*impiego di danaro formato col valore di cose mobili*) nyújtásával kapcsolatban. A Törvénykönyv ugyanis tiltotta az ingó fedezettel rendelkező pénzkölcsönök nyújtását kivéve, ha azok jogalapját magánokirati vagy közokirati formában rögzítették. Az ilyen ügyletek esetén az ingók értékesítését az adós fizetési késedelme esetén színlelt ügyletnek tekintették, kivéve, ha a jogalapot képező magánokiratban vagy közokiratban feltüntették a pénzkölcsön összegét, az ingóságok leírását és értékét, valamint megállapítható volt az, hogy az ingóságok értékét a felek által megnevezett legalább két értékbecslő megvizsgálta és azok nyilatkozatukért felelősséget vállalnak.⁴⁰ Abban az esetben azonban, ha az ingóságot megvásárló kereskedő részére a tevékenységi körébe tartozó, vagy egyébként általános létszükségletek kielégítésére alkalmas ingóságot adtak el, a Törvénykönyv által meghatározott feltételeket nem kellett alkalmazni.⁴¹

4.4. A vállalkozási szerződés⁴²

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve rendelkezései szerint vállalkozási szerződésnek minősültek azok a szerződések, amelyek keretében a vállalkozó valamely dolog tervezésére, elkészítésére vagy munkával elérhető más eredmény létrehozására kötelezte magát meghatározott díj ellenében. A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve a vállalkozás négy típusát ismerte⁴³:

- i) a tág értelemben vett munkaszerződés (*Delle persone che obbligano l'opera propria all'altrui servizio*);

³⁹ CC artt. 1617-1618

⁴⁰ CC artt. 1619-1622

⁴¹ CC art. 1623

⁴² A vállalkozási szerződésre vonatkozó rendelkezéseket a Törvénykönyv III. könyvének (*Libro III – Dei modi di acquistare...*), III. részében (*Parte III – Dei contratti*) az V. cím (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) IX. fejezete (*Capo IX – Della locazione delle opere*) tartalmazta.

⁴³ A Törvénykönyv vállalkozási szerződés felfogása hasonló vonásokat mutat a római jogban ismert *locatio conductio* intézményével: a tág értelemben vett munkaszerződés a római jog *locatio conductio operarum* intézményének feleltethető meg, míg a Törvénykönyv által ismert további vállalkozási szerződés típusok a *locatio conductio operis* egyes rendhagyó változatainak tekinthetők. A Törvénykönyv azonban a vállalkozási szerződéstől elkülönülten szabályozta a dologbérletet (a római jogban: *locatio conductio rei*), amelynek rendelkezései a Törvénykönyv VIII. fejezetében (*Capo VIII – Della locazione delle cose*) találhatóak. A *locatio conductor*ról bővebben l. FÖLDI-HAMZA 520-530. o.

- ii) a fuvarozási szerződés (*Degli spedizionieri che s'incaricano de' trasporti per acqua e per terra*);
- iii) a futárokkal és csónakosokkal kötött szerződések (*De' condottieri, e barcajuoli*);
- iv) a meghatározott mű létrehozására kötött vállalkozási szerződés (*De' cottimi*).

a) A tág értelemben vett munkaszerződés

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve – ellentétben az Olaszországban ma hatályos, 1942. évi *Codice civile*vel – modern értelemben vett munkajogi rendelkezéseket nem tartalmazott. A kódex felépítésének érdekessége azonban, hogy a kötelmi jogi részben – a vállalkozási szerződések egyik altípusaként – szabályozta azokat a viszonyokat, amikor egy személy a saját munkaerejét bocsátotta a megrendelő rendelkezésére. Ilyen tág értelemben vett munkaszerződést kizárólag határozott időre vagy egy meghatározott szolgáltatás elvégzésére lehetett kötni. A szolgáltatás ellenértékeként járó díj mértékét, valamint a díj megfizetésének menetét a megrendelő határozta meg és szavatolta.

b) A fuvarozási szerződés

A fuvarozási szerződés keretében a fuvarozó (*spedizioniere*) arra vállalt kötelezettséget, hogy a rábízott árut szárazföldön vagy vízben a kijelölt rendeltetési helyre szállítja.⁴⁴ A fuvarozó köteles volt fuvarkönyvet vezetni, amelyben feljegyezte az átvett áru mennyiségét és minőségét, valamint kérés esetén az áru értékét. A fuvarozót *custodia*⁴⁵ felelősség terhelte; felelőssége az áru fuvarlevélben megjelölt útvonalon a rendeltetési helyre történő megérkezéséért, valamint az áruban bekövetkezett károkért és azok elpusztulásáért állt fenn, kivéve, ha a károk *vis maior* miatti bekövetkezését bizonyítani tudta. A fuvarozót felelősség terhelte az által igénybevett közvetítő személyek tevékenységéért is.

A Törvénykönyv a fuvarlevelet a fuvarozó és a feladó, valamint a fuvarozó és a közvetítők között létrejött szerződésnek tekintette⁴⁶. A fuvarlevélnek tartalmaznia kellett (i) az áru csomagolásának természetét,

⁴⁴ CC artt. 1692-1699

⁴⁵ A *custodia* keretében – amint az a római jogban szabályozásra került – a fuvarozót csupán azokért a károkért terhelte felelősség, amelyek még a legnagyobb *diligenza*, figyelem mellett is bekövetkezettek; a fuvarozó felelőssége a *vis maior* határáig terjedt, s szubjektív tudomásától függetlenül (objektíve) állt be. A *custodia* felelősséggel kapcsolatban I. FÖLDI-HAMZA 428. o.

⁴⁶ CC art. 1698

súlyát és minőségét; (ii) a határidőt, ami alatt az árut a rendeltetési helyre kellett szállítani; (iii) a feladó teljes nevét és címét; (iv) a címzett teljes nevét és címét; (v) a fuvarozást végző személy teljes nevét és címét; valamint (vi) a fuvardíjat és a késedelem esetén felszámított többletdíjat. A fuvarlevélre fel kellett jegyezni az áru mennyiségét és jelzéseit is. A fuvarlevél tartalmát a fuvarozónak át kellett másolnia egy nyilvántartásba, amelyet a székhelye szerinti önkormányzati tisztviselő sorszámmal látott el, és ellenjegyzett.

c) A futárokkal és hajósokkal kötött szerződések

Bár a futárokkal (*condottieri*)⁴⁷ és a hajósokkal (*barcajuoli* vagy *barcaioli*) kötött szerződéseket a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve a fuvarozási szerződésektől különválasztva rendezte, ezekre az intézményekre részben a fuvarozási szerződésekre irányadó szabályokat rendelte alkalmazni.⁴⁸

A futárok és a hajósok felelőssége *custodia* volt; felelősségük nem csak azokért az árukért állt fenn, amelyeket járművükön vagy hajójukon elhelyeztek, hanem mindazokért az árukért is, amelyeket részükre a kikötőben vagy a kézbesítési helyen átadtak azért, hogy azokat a járműbe vagy a hajóba rakományként felvegyék. Abban az esetben, ha *vis maior* miatt a szerződésben meghatározott határidőre az árut nem tudták leszállítani, a késedelem miatt a futárral, illetve a hajóssal szemben nem lehetett kártérítést érvényesíteni.

Megszüntette a futárral, illetve a hajóssal szemben érvényesíthető igényeket a leszállított áru átvétele, valamint a fuvardíj megfizetése. Abban az esetben, ha címzett kifogást emelt a leszállított áruval kapcsolatban vagy ha megtagadta az áru átvételét a futártól, illetve a hajóstól, az áru állapotának és értékének felmérését a jogvita helyén illetékes *pretore*⁴⁹ által kinevezett szakértők végezték; ez esetben a Törvénykönyv lehetővé tette az áruk letétbe vételét vagy lefoglalását, azaz közraktárba történő szállítását a jogvita eldöntéséig.

⁴⁷ A *condottiere* mesterséget folytatók olyan személyek voltak, akik saját költségen tartottak lovakat, illetve foglalkoztattak futárokat, és vállalták a rájuk bízott áruk rendeltetési helyre történő szállítását. Az egyszerűség kedvéért a jelen dolgozatban a *condottiere* kifejezést futárként fordítjuk, bár a két fogalom nem teljesen feleltethető meg egymással. A futárookra (illetve a hajósokra) vonatkozó rendelkezéseket nem csupán a szolgáltatást végző személyre kellett alkalmazni, hanem az adott jármű tulajdonosára is, így a Törvénykönyvben e cím alatt szereplő vállalkozási szerződések egyfajta szállítmányozási szerződésnek feleltethetők meg.

⁴⁸ CC artt. 1700-1708

⁴⁹ Itáliában – s így Párma, Piacenza és Guastalla Hercegségében is – a *pretore* olyan magisztrátus volt, aki egyesbíróként járt el polgári és büntető ügyekben, valamint egyes közigazgatási ügyekben. A *pretore* hatáskörébe tartozott például a munkajogi, társadalombiztosítási ügyekben való ítélkezés, a közigazgatási bírságok elleni fellebbezések elbírálása, valamint gyámügyekben való határozathozatal.

A futárral, illetve a hajóssal szemben érvényesíthető igények szabályozása körében egyes nemzetközi magánjogi elemek is fellelhetők: a Törvénykönyv rendelkezései szerint az áruban bekövetkezett kár vagy veszteség miatt a futárral, illetve a hajóssal szemben érvényesíthető igények két hónap alatt évültek el a Hercegség területén belül végzett fuvarozás esetén, míg hat hónap alatt évültek el az igények a külföldre – azaz a Hercegség határain kívülre – történő szállítás esetén⁵⁰.

d) A meghatározott mű létrehozására kötött vállalkozási szerződés

Cottimo szerződésnek minősült az a szerződés, amelyben egy személy azt vállalta, hogy létrehoz egy meghatározott dolgot, vagy, hogy rendelkezésre bocsátja a saját munkaerejét⁵¹; mindkét esetben a vállalkozási szerződés keretében vállalhatta a mű vagy a szolgáltatás létrehozásához szükséges anyag szolgáltatását is.⁵²

Cottimo szerződést bármilyen mű létrehozására lehetett kötni. E vállalkozási szerződés típus Törvénykönyvben nevesített formája azonban az építési szerződés, amelynek alanya – a megrendelővel szemben – a kivitelező és/vagy az építész-tervező lehetett. A vállalkozó az építési szerződés keretében a meghatározott építmény létrehozását vállalta. Abban az esetben, ha az építmény részben vagy egészben építési hiba, vagy a talaj nem megfelelő kialakítása miatt pusztult el az átadástól számított tíz éven belül, mind a kivitelező, mind az építész-tervező felelősséggel tartoztak. A vállalkozó az építményt a megrendelővel egyeztetett tervek alapján, és a szerződésben rögzített díjon volt köteles megépíteni; utóbb nem módosíthatta a vállalkozási díjat sem az anyagárak, sem a munkaerő díjának növekedésére hivatkozással, sem az olyan terv-módosításokból eredő pótmunkák vagy többletmunkák miatt, amelyeket a megrendelő írásban nem hagyott jóvá.

A megrendelő a *cottimo* szerződést bármikor megszüntethette. A mű

⁵⁰ CC art. 1708

⁵¹ *Cottimo* szerződés keretében lehetőség volt alvállalkozót igénybe venni; az alvállalkozók tevékenységéért az őket alkalmazó személy felelt. CC 1709-1721.

⁵² Annak, hogy a vállalkozó szolgáltatotta-e a mű létrehozásához szükséges anyagot, a vállalkozó felelősségének megállapítása szempontjából volt jelentősége. Abban az esetben ugyanis, ha a vállalkozó az anyag szolgáltatását vállalta, s a létrehozandó mű még az átadás előtt elpusztult, az ebből eredő kárt a vállalkozó maga viselte, kivéve, ha a megrendelő az átvétellel késedelembe esett. Abban az esetben azonban, ha a vállalkozó pusztán a saját munkaerejét bocsátotta a megrendelő rendelkezésére, a vállalkozó csak *culpáért* (gondatlan magatartással elkövetett károkért) felelt. Ha a mű a vállalkozó lehető legnagyobb gondossága ellenére pusztult el, s a megrendelő nem esett késedelembe a mű jóváhagyásával, a vállalkozó nem volt jogosult a kikötött vállalkozói díjra, kivéve, ha a kár a részére rendelkezésre bocsátott anyag hibája miatt merült fel. Végül, ha a *cottimo* szerződés tárgya több részből állt, vagy mérték után kellett létrehozni a művet, a vállalkozó felelőssége fennmaradt mindaddig, amíg a megrendelő a művet meg nem vizsgálta és jóvá nem hagyta. A megrendelő által kifizetett részletek esetében vélelmezni kellett azok jóváhagyását.

létrehozásának megkezdését követően azonban köteles volt megtéríteni a vállalkozó részére minden felmerült költségét, illetve meg kellett fizetnie azt a vállalkozási díjat, amely a vállalkozót a szerződés teljesítése esetén illette volna. A szerződés megszűnhetett továbbá a kivitelező, illetve az építész-tervező halálával is. Ilyenkor a megrendelő köteles volt az örökösök (jogutódok) részére megfizetni a már elkészült és számára hasznos műrészletért járó díjat.

4.5. A társaságok, különös tekintettel a gazdasági társaságokra⁵³

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyvének sajátossága, hogy a kötelmi jogi részében rendelkezett a társaságokról, s különös figyelmet szentelt a gazdasági társaságokra, mint a szerződések különleges típusára. A Törvénykönyv e felfogása kivételesnek mondható abban a korban, hiszen Európa törvénykönyvei a gazdasági társaságokra vonatkozó rendelkezéseket rendszerint a polgári törvénykönyvtől elkülönülő kereskedelmi jogi kódexben szabályozták.⁵⁴

a) A polgári jogi társaság

A Törvénykönyv rendelkezései értelmében a társaság (*società*) olyan szerződés, amelynek keretében két vagy több személy arra vállalt kötelezettséget, hogy egy dolgot vagy vagyoni hozzájárulást közös rendelkezésre bocsát annak érdekében, hogy a közös tevékenységük által elért nyereséget egymás között felosszák.⁵⁵ Tekintettel arra, hogy a Törvénykönyv a polgári jogi társaság rendelkezéseit – eltérő rendelkezés hiányában – a kereskedelmi társaságokra is alkalmazni rendelte, a jelen fejezetben mintegy általános részként bemutatjuk a polgári jogi és kereskedelmi társaságokra vonatkozó közös szabályokat, s a kifejezetten kereskedelmi jogi rendelkezéseket a következő fejezetben tárgyaljuk.

Társaság alapításához minden tagnak a társaság rendelkezésére kellett bocsátani egy előre meghatározott mértékű pénzbeli hozzájárulást, vagy

⁵³ A polgári jogi társaságra vonatkozó rendelkezéseket a Törvénykönyv III. könyvének (*Libro III – Dei modi di acquistare...*), III. részében (*Parte III – Dei contratti*) az V. cím (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) X. fejezete (*Capo X – Delle società*), míg a gazdasági társaságra vonatkozó szabályokat az V. cím XIII. fejezete (*Capo XIII – Delle società commerciali*) tartalmazta.

⁵⁴ A dualista irányzat egyik példánya a Francia Császárságban 1807-ben hatályba lépett *Code de commerce*, amely a kereskedelmi társaságokat (*société anonyme, société en commandite par actions*) a francia kereskedelmi jogi intézmények keretében szabályozta.

⁵⁵ A társaság tagjai által elérni kívánt cél nem ütközhetett jogszabályba, s társaság a tagok közös gazdasági érdekeik előmozdítása érdekében volt alapítható.

ezzel egyenértékű dolgot, vagy a saját munkaerejét. A társasági szerződést közokiratba vagy magánokiratba kellett foglalni.

A polgári jogi társaság két típusát ismerte a Törvénykönyv:

- i) egyetemes társaság (*società universale*) a tagok tulajdonában lévő ingó és ingatlan javak, valamint azok járulékai közös rendelkezésére bocsátásával (*società di tutti i beni presenti*), vagy a társaság működése során a tagok tulajdonában álló ingóságokból⁵⁶, valamint a tagok személyes közreműködéséből befolyt nyereség megszerzése végett (*società de' guadagni*) volt alapítható;
- ii) különös társaság (*società particolare*) kizárólag egy vagy több meghatározott dolog használata, illetve gyümölcsöztetése céljából volt alapítható.

A polgári jogi társaság a társasági szerződés megkötésének pillanatában jött létre, s a felek ellenkező kikötése hiányában a tagok haláláig állt fenn.

A tagoknak a társasági szerződésben kellett meghatározniuk, hogy a tagok milyen arányban részesedtek a társaság által elért nyereségből, valamint milyen arányban terhelték őket a társaság által elszenvedett veszteségek. A Törvénykönyv tiltotta a *societas leonina* alapítását: semmisnek minősült mindazon társasági szerződés, amely a tagok valamelyikére ruházta a társaság által elért nyereség egészét vagy amely egy vagy több tagot mentesített a veszteségekért való helytállás alól.

A tagok adósként feleltek a társaság felé az általuk rendelkezésre bocsátani vállalt pénzbeli vagy természetbeni hozzájárulásért, s késedelem vagy nem-teljesítés esetén kamatot tartozott fizetni a társaságnak. Azok a tagok, akik személyes közreműködésüket bocsátották a társaság rendelkezésére, kötelesek voltak a tevékenységükkel szerzett minden jövedelemmel elszámolni, minthogy az a társaságot illette meg. A Törvénykönyv lehetővé tette a harmadik személyekkel szemben fennálló tagi követelések engedményezését a társaságra, amennyiben a tag a társaság adója volt egyben.

Azok a javak, amelyeket a tag használat vagy gyümölcsöztetés céljából bocsátott a társaság rendelkezésére, s amelyek nem használódnak el, a tag tulajdonában maradtak, s kizárólag a tag felelt az e javakban beállt károkért.

A társaság ügyvezetését a tagok látták el. Az ügyvezetésre feljogosított

⁵⁶ A tagok tulajdonában álló ingatlanok, valamint kamatozó követelések tekintetében a társaságot csupán a használat joga, valamint a gyümölcsöztetés joga illette meg, de nem kerültek a társaság tulajdonába.

tag a feladatkörébe tartozó feladatokat a többi tag tiltakozása ellenére is elláthatta. Ha több ügyvezetőt neveztek ki a társaság operatív működtetésére, a társasági szerződés ezzel ellentétes rendelkezése hiányában minden ügyvezető önállóan járhatott el. Sürgős esetben az együttes képviseleti jogosultsággal rendelkező ügyvezetők is eljárhattak önállóan, amennyiben az a társaság védelme érdekében szükséges volt. Az ügyvezetésre fel nem jogosított tagok nem ruházhatták át, s nem terhelhették meg a társaság tulajdonában álló javakat.

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve értelmében a társaság az alábbi esetekben szűnt meg:

- i) ha a társaságot határozott időtartamra hozták létre, a társasági szerződésben meghatározott idő elteltével;⁵⁷
- ii) ha a társaságot egy meghatározott dolog szolgáltatása céljából, vagy egy meghatározott ügylet elvégzése érdekében hozták létre, az ügylet lezárásával;⁵⁸
- iii) valamely tag halálával;⁵⁹
- iv) valamely tag tevékenységtől való eltiltásával vagy csődjével;
- v) egy vagy több tag a társaság megszüntetésére irányuló kifejezett kérése esetén.

A társaság megszűnése esetén a társaság vagyonának tagok közötti felosztását az örökségből való részesedés szabályai szerint kellett rendezni: a társasági vagyon felosztását bármelyik tag kezdeményezhette a társaság székhelye szerinti bíróságon. A bíróság által kirendelt szakértők felmérték a társasági vagyonba tartozó javakat, valamint azok értékét, s a bíróság az általuk készített írásos beszámoló alapján rendelte el a javak megosztását, illetve oszthatatlan dolgok esetén azok árverési értékesítését. Sikertelen árverési értékesítés esetén a tagok licitálhattak

⁵⁷ A Törvénykönyv lehetővé tette a társaság időtartamának meghosszabbítását; a tagok erre irányuló nyilatkozatának ugyanolyan alaki kellékekkel kellett rendelkeznie, mint a társasági szerződésnek. A határozott időre létrehozott társaság egyébként nem volt megszüntethető a határozott idő letelte előtt, kivéve, ha valamely tag nem tett eleget a vállalt kötelezettségeinek, vagy ha súlyos megbetegedés következtében nem tudta ellátni az általa vállalt tevékenységet. A megszüntetés okának súlyosságát és jogosságát a bíróság esetenként vizsgálta.

⁵⁸ Ha egy tag arra vállalt kötelezettséget, hogy meghatározott dolgot bocsát a társaság rendelkezésére, vagy dolog feletti használat vagy gyümölcsöztetés jogát ruházza át a társaságra, s e dolog az előtt pusztul el, vagy veszik el, hogy a tag e kötelezettségét teljesítette volna, nemcsak a tag tagsági jogviszonya szűnt meg, hanem az egész társaság minden tag tekintetében megszűnt. Ellenben nem eredményezte a társaság megszűnését annak a dolognak az elvesztése, amelyet már a társaság rendelkezésére bocsátottak.

⁵⁹ A tagok a társasági szerződésben lehetővé teheték, hogy valamely tag halála esetén annak örököse belépésével, vagy a fennmaradó tagok részvételével a társaság tovább működjön. Ehhez azonban – hasonlóan a gyámolt tulajdonában lévő kereskedelmi létesítmény gyám által történő átruházásához, illetve tovább működtetéséhez – a bíróság előzetes hozzájárulása volt szükséges. Ez esetben a társaságba belépő örökös csak a tag halálakor fennálló társasági körülményekre tekintettel rá eső részesedés megszerzésére jogosult, s a társaságban csak annyiban vehetett részt, amennyire az eredeti tag halála előtt már megkezdett ügyletek tekintetében szükséges.

az egyes vagyontárgyakra, míg jelentkező hiányában a bíróság a tagok közös tulajdonába utalta a fennmaradó javakat.⁶⁰

b) A gazdasági társaság

Gazdasági társaságnak (*società di commercio*) minősült az a társaság, amelynek célja egy vagy több kereskedelmi ügylet lebonyolítása volt. A Törvénykönyv maga is nevesítette, mi minősült kereskedelmi ügyletnek (*affare di commercio*)⁶¹:

- i) a vízen vagy szárazföldön fuvarozott áruk biztosítása;
- ii) a kereskedelmi utalványok (*lettere di cambio*);
- iii) a kereskedelmi utalványok útján bonyolított ügyletek, valamint a banki ügyletek;
- iv) a közüzemi és nyilvános szórakozást szervező vállalkozások üzemeltetése;
- v) gyárak, építési vállalkozások, ügynökségek, szárazföldi vagy vízi fuvarozást végző vállalkozások üzemeltetése;
- vi) minden olyan kereskedelmi tevékenység, amelynek célja a felvásárolt élelmiszer vagy más áru viszonteladása akár természetben, akár azok feldolgozását követően, illetve azok használatának átengedése díjfizetés fejében.

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve a gazdasági társaság három típusát ismerte:

- i) a közkereseti társaság (*società in nome collettivo*) két vagy több személy között jött létre annak érdekében, hogy minden tag közös neve alatt, vagy egy tag neve alatt folytassanak kereskedelmi tevékenységet; a tagok a társaság kötelezettségeiért egyetemlegesen feleltek, ha e kötelezettséget cégneve (*dita sociale*) alatt vállalta;
- ii) a betéti társaság (*società in accomandita*) két vagy több személy között jött létre úgy, hogy a (bel)tagok egy harmadik személy (kültag)⁶² tőkéjének bevonásával folytattak kereskedelmi tevékenységet; a beltágok felelőssége a társaság neve alatt vállalt kötelezettségekért harmadik személyekkel szemben

⁶⁰ Libro III (*Dei modi di acquistare...*), Titolo III (*Disposizioni generali per le successioni testamentarie, e ab intestato*), Capo VI (*Della divisione delle eredità testamentare, e ab intestato*), artt. 938-976

⁶¹ CC art. 1806

⁶² A kültag neve nem szerepelhetett a cégnévben, és nem lehetett sem a társaság üzletvezetője, sem annak munkavállalója, továbbá még meghatalmazottként sem vehetett részt a társaság tevékenységében. E rendelkezések megszegése esetén a kültag a beltágokkal egyetemlegesen, s az általa szolgált tőkén felül is felelősséggel tartozott.

egyetemes és korlátlan volt, míg a kültag kizárólag az által szolgáltatott tőke erejéig felelt;

- iii) a részvénytársaság (*società anonima*) nem rendelkezik cégnévvel, azonosítása az általa folytatott kereskedelmi tevékenységgel történt; igazgatását határozott időtartamra megválasztott és visszahívható tagok, vagy erre meghatalmazott harmadik személyek akár díjazás fejében, akár ingyenesen végezheték. A tagok felelőssége korlátozott volt: csak a részvénytársaságba bevitt vagyonnal feleltek. A részvénytársaság tőkéje meghatározott számú, egyenlő névértékű részvényekből állt, amelyen a részvénykönyvbe való bejegyzés útján lehetett tulajdont szerezni.

Az anyagi jogi rendelkezéseken túlmenően a Törvénykönyv a gazdasági társaságok alapításának eljárási szabályait is tartalmazta: gazdasági társaság alapítása esetén az társasági szerződés kivonatát be kellett nyújtani a székhely szerinti bíróságra annak érdekében, hogy a társaságot nyilvántartásba vegyék, és alapítását kifüggesztés útján kihirdessék. Abban az esetben, ha a gazdasági társaság tevékenysége közérdekűnek minősült, az alapításához szükséges volt a Hercegség Kormányának jóváhagyása is.

A társasági szerződés kivonatát a tagoknak (részvénytársaság esetén a vezető tisztviselőknek) alá kellett írnia, s azt közjegyzőnek kellett hitelesítenie. A társasági szerződésnek kötelezően tartalmaznia kellett (i) a tagok teljes nevét, minőségét és lakcímét; (ii) a cégnevet; (iii) a vezető tisztviselők, illetve cégjegyzésre jogosultak nevét; (iv) a vagyoni hozzájárulás mértékét; (v) annak megjelölését, hogy a gazdasági társaságot milyen időtartamra hozták létre. A társasági szerződéshez csatolni kellett a Hercegség Kormányának jóváhagyását, amennyiben az szükséges volt az alapításhoz.

A nyilvántartó bíróságot értesíteni kellett a gazdasági társaságban beállt minden változásról a tagok által kiadott nyilatkozat formájában. E nyilatkozat formai kellékeire a társasági szerződésre előírt követelmények voltak irányadók.

Szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a gazdasági társaságokról szóló fejezetben a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve – a fent nevesített gazdasági társaságokon túlmenően – rendelkezéseket tartalmazott az ún. gazdasági egyesülésre (*associazione commerciale in partecipazione*) is. Gazdasági egyesülésnek minősült az a szerződés, amelynek keretében két vagy több személy arra vállal kötelezettséget, hogy olyan kereskedelmi ügyletben közreműködnek, amelyet egyikük a

saját neve alatt vállalt elvégezni.⁶³ A gazdasági egyesülés tagjai tehát első sorban arra vállaltak kötelezettséget, hogy az egyesülés tárgyát képező kereskedelmi ügylet megvalósítása során felmerülő költségeket részesedésük arányában viselik, s ugyanígy osztoznak az esetleges nyereségen és veszteségen is.⁶⁴

4.6. A biztosítási szerződés⁶⁵

Figyelemmel arra, hogy maga a Pármai Államok Polgári Törvénykönyve is kifejezetten kereskedelmi ügyletként minősíti a biztosítási tevékenység folytatását, jelen dolgozatban a Törvénykönyv biztosításra vonatkozó rendelkezéseit is összefoglaljuk.

Biztosítási szerződés (*assicurazione*) keretében a biztosító fél arra vállalt kötelezettséget, hogy bizonyos események bekövetkezése esetén a biztosított által fizetett, előre meghatározott összegű díj ellenében megtéríti a biztosított dologban felmerülő károkat.⁶⁶ A biztosítási szerződések tárgya a Törvénykönyv kihirdetésének idején a szárazföldön vagy vízen fuvarozott áruk biztosítása volt, de a Törvénykönyv lehetővé tette, hogy más dolgok – így például termőföldek, gátak, hidak – is biztosítás tárgyai lehessenek.⁶⁷

A biztosítási szerződést írásban kellett megkötni, és a szerződésnek tartalmaznia kellett a biztosított dolgok leírását, azok értékét, valamint azokat a biztosítási eseményeket, amelyek bekövetkezése esetén a biztosító fél oldalán fizetési kötelezettség állt be.⁶⁸ Ha a biztosítási szerződés nem tartalmazta a biztosító fél által a káresemény bekövetkeztekor fizetendő térítés összegét, a biztosított dolog elpusztulása esetén a biztosítási szerződés megkötésekor fennálló értékét, míg a dolog részleges károsodása (elpusztulása) esetén a károsult (elpusztult) rész értékét tartozott megfizetni.⁶⁹ A biztosítási szerződésben

⁶³ Az együttműködés feltételeit – a Törvénykönyv keretein belül – a tagok szabadon határozhatták meg. A gazdasági egyesülésre a gazdasági társaságokra irányadó formai követelményeket nem kellett alkalmazni. A gazdasági együttműködések létezését az egyesülés könyveivel, a tagok közötti levelezéssel valamint tanúvallomással lehetett igazolni.

⁶⁴ A gazdasági egyesülés tagjai az egyesülésben fennálló tagságuk miatt nem váltak a saját neve alatt működő taggal szerződő harmadik személyek kötelezetteivé.

⁶⁵ A biztosítási szerződésekre vonatkozó rendelkezéseket a Törvénykönyv III. könyvének (*Libro III – Dei modi di acquistare...*), III. részében (*Parte III – Dei contratti*) az V. cím (*Titolo V – De' contratti a titolo oneroso*) XVI. fejezete (*Capo XVI – Dell'assicurazione*).

⁶⁶ Semmis volt az a biztosítási szerződés, amelyet az után kötöttek, hogy a biztosított dolog már elpusztult, vagy már a káreseménytől megóvtak, amennyiben a feleknek erről tudomásuk volt.

⁶⁷ CC art. 1855.

⁶⁸ CC artt. 1856-1857.

⁶⁹ CC artt. 1858-1859.

egyébként a térítés összegét úgy kellett meghatározni, hogy az a biztosított dolog értékét ne haladja meg.⁷⁰

5. Összegzés

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve a *Restaurazione* idején Itália egyik legmodernebb polgári jogi törvénykönyvének minősült, a hatályban lévő Osztrák Polgári Törvénykönyv (1811), a Két Szicília Királysága törvénykönyve (*Codice delle Due Sicilie*, 1848), a Szárd Királyság törvénykönyve (*Codice del Regno Sardo*; 1837) és a Ticino-i kódex (*Codice Ticinese*, 1881) mellett. Népszerűségét nagyrészt annak köszönhető, hogy rendelkezései nagyobb mértékű autonómiát mutattak az I. Napóleon által Itáliára „erőltetett” francia *Code civil*hez képest, mint a kor többi „modern” magánjogi kódexei, nyelvezete pedig pontosabb és szakmailag kifejezőbb volt, amit kihirdetése idején igen nagyra értékelték.

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve már a létrejötte idején nagy érdeklődést keltett Itália más uralkodói között. Mária Lujza hercegnő unokatestvére, IV. Ferenc Modena és Reggio nell’Emilia uralkodó hercege, Habsburg–Este főhercege már a Törvénykönyv kihirdetését követő alig négy hónappal rendeletében megállapította az 1771. évi Modenai Kódex (*Codice estense*) reformjának szükségességét, és felállított egy kodifikációs bizottságot többek között annak a Luigi Valdrighi részvételével, aki a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvének előkészületeiben is közreműködött. Bár az 1851. évi *Codice estense* előkészítő iratai nem maradtak fenn, a szakirodalom egyetért abban, hogy Mária Lujza hercegnő 1820-ban kihirdetett törvénykönyve, valamint annak 1816. évi Tervezete nagy hatást gyakorolt a Modenai Kódex kidolgozására. V. Ferenc, IV. Ferenc utódja 1849-ben kelt rendeletében kifejezetten utasította a kodifikációs bizottságot, hogy a polgári jog reformja eredményeként létrejövő törvénykönyv feleljen meg a kor szükségleteinek, és legyen összhangban a környező államok jogszabályaival, így különösen a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvével.⁷¹

Mária Lujza hercegnő törvénykönyve modernitása ellenére – vagy éppen emiatt – népszerűsége ellenére megosztotta a kor jogtudósait. Sokan elítélték a Törvénykönyv szoros kapcsolatát a francia „jakobinus” eredetű rendelkezésekkel, s a kódexet egyenesen „a *Code Napoleon*

⁷⁰ CC art. 1860.

⁷¹ TAVILLA 170. o.

elsőszülött fiának” minősítették, ami meggátolta a Törvénykönyv recipiálását a környező államokban. Marco Cavina jogtudós és követői szerint ugyanis a Pármai Államok Polgári Törvénykönyvének átültetése „egy túl hirtelen váltást jelentene, s a jelentős és hirtelen váltások mindig veszélyesek, és hátrányos következmények hordozói”.⁷²

A Pármai Államok Polgári Törvénykönyve a saját korszakát sok tekintetben megelőző kodifikációs alkotásnak tekinthető, amely jelentősen befolyásolta az olasz kereskedelmi jogi kodifikáció irányát. Mária Lujza hercegnő törvénykönyve sikeresen olvasztotta egybe a napóleoni jogi reformok vívmányait az itáliai szokásjoggal, olyan kódexet eredményezve, amely egyaránt alkalmas volt szabályozni a polgári és kereskedelmi életviszonyokat a Hercegség területén. Bár a Törvénykönyv erősen támaszkodott a római jogi intézményekre, meglepő modernitással szabályozta többek között a váltójogot és a gazdasági társaságok jogát. Szerkezete, valamint rendelkezéseinek minősége miatt joggal tekinthető tehát a jelenleg hatályos, 1942-es *Codice civile* előfutárának.

Felhasznált irodalom

Code civil des Français, Paris, 1804

Progetto di Codice civile per gli Stati di Parma, Piacenza e Guastalla, Parma, 1816

Codice Civile per gli Stati Parmensi, Parma, 1820 (a lábjegyzetekben: „CC”)

Accademia della Crusca – Lessicografia della Crusca in rete (<http://www.lessicografia.it>)

BOCCARDO, Gerolamo – Dizionario della economia politica e del commercio, Vol. I (Torino, 1857)

DI RENZO VILLATA, Gigliola: La codificazione civile parmense. Studi, Milano, 1979

DI RENZO VILLATA, Gigliola: Dall’ABGB al codice civile parmense, Padova Cedam, 2006

FÖLDI András, HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., 2012

⁷² *Rispettose osservazioni sul partito di adottare, almeno provvisoriamente, il Codice di Parma* (névtelen szerző, 1849). TAVILLA 171. o.

FÖLDI András: Kereskedelmi jogintézmények a római jogban, Akadémia Kiadó Zrt., 1997

HAMZA Gábor: Az európai magánjog fejlődése, Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., 2002

HAMZA Gábor: A magánjog fejlődése és kodifikációja Olaszországban (tanulmány, 2012)

NOTARI, Sandro: Le carte Mistrali e i lavori preparatori dei codici parmensi(in Clio, n. 27, 1991)

PADOA-SCHIOPPA, Antonio: Dal codice napoleonico al codice civile del 1942, (in Rivista di diritto civile, n. 39, 1993; összefoglalója elérhető: [www.doccity.com/it-docs/I codici della restaurazione il codice civile del 1865 ed il codice civile del 1942](http://www.doccity.com/it-docs/I%20codici%20della%20restaurazione%20il%20codice%20civile%20del%201865%20ed%20il%20codice%20civile%20del%201942))

PETRUCCI, Aldo: La codificazione del diritto civile negli Stati italiani preunitari ed il Codice civile italiano del 1865 (in The annals of the institute of Roman law of Xiamen University, n. 1, 2000; a tanulmány szövege olvasható itt: <http://www.romanlaw.cn/sub2-22.htm>)

SCHIAVO, Silvia 2011. szeptember 21-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tartott „The codification of Italian private law” (Az olasz magánjog kodifikációja) angol nyelvű előadásán elhangzottak

SIDOTI, Maria Rita: Le società dall'Unità d'Italia al Codice civile del 1942 (in Rivista della Scuola superiore di economia e finanze, 2010; a tanulmány szövege olvasható itt: <http://rivista.ssef.it/site.php?page=20041020152441363&edition=2010-02-01>)

SOLIMANO, Stefano: L'edificazione del diritto privato italiano: dalla Restaurazione all'Unità. (in: Forum Historiae Iuris, 2005; a tanulmány szövege itt olvasható: <http://www.forhistiur.de/zitat/0505solimano.htm>)

TAVILLA, Elio: L'acquasanta e il diavolo – L'influenza dei codici di Maria Luigia nel ducato estense della Restaurazione (in MICOLO, BAGGIO, FREGOSO: Diritto, cultura giuridica e riforme nell'età di Maria Luigia, Monte Università Parma, 2007)

VIVANTE, Cesare 1888. január 14-én elhangzott beszéde a Bolognai Egyetem kereskedelmi jogi kurzus bevezető előadásán (a beszéd eredeti szövege olvasható itt: <http://rivista.ssef.it/site.php?page=20041105105742652&edition=2010-02-01>)